

POGLAVLJE 1

Uvod

Svrha učenja: Posle čitanja ovog poglavlja bićete u stanju da:

- Razumete vezu između međunarodne trgovine i životnog standarda nacija
- Opišete predmet proučavanja (trgovinske i monetarne aspekte) međunarodne ekonomike
- Identifikujete glavne izazove u međunarodnoj privredi sa kojima se danas suočava svet i Sjedinjene Države

1.1 Značaj međunarodne ekonomike

Kada jedan Amerikanac kupuje *Canon* mašinu za kopiranje ili *Sony* televizor, automobil *BMW* ili flašu *Beckovog* piva, *Michelinovu* gumu ili bocu konjaka *Courvoisier*, kutiju *Perugina* čokolade ili ručnu tašnu *Fendi*, *J&B* viski ili kišni mantil *Burberry*, on očigledno kupuje strani proizvod. Ovo su samo neki primeri brojnih proizvoda koji stoje na raspolaganju američkim potrošačima a koji su, očigledno, napravljeni i uvezeni iz drugih zemalja. Često nismo ni svesni da su proizvodi koje koristimo, ili neki njihovi delovi, u stvari proizvedeni u inostranstvu.

Na primer, uvezene tkanine se upotrebljavaju za odeću koja se šije u Americi, većina delova i komponenti za *Dell PC* napravljena je u inostranstvu (videti: Studija slučaja 1 – 1), pa čak može biti teško da se utvrdi šta predstavlja jedan američki automobil (videti: Studija slučaja 1 – 2). Mnogi američki brendovi cipela u potpunosti su proizvedeni u inostranstvu, mineral volfram u našim sijalicama je iz uvoza, a isto je i sa kafom koju pijemo, bananama koje jedemo itd.

Kao turisti moramo da menjamo američke dolare za kanadske dolare, meksičke pezone, evre (valuta 12 zemalja Evropske monetarne unije*), britanske funte, japanski jen i tako dalje, da bi platili sobu u hotelu, jelo, turističke ture i suvenire. Naši programi vesti i stranice dnevne štampe pune su izveštaja o trgovinskim kontroverzama između Sjedinjenih Država i Evrope, o zahtevima za zaštitom od uvoza naše tekstilne industrije i industrije čelika, o bojaznima da će se Evropa okrenuti većem protekcionizmu sa dostizanjem pune ekonomske i monetarne integracije, o pritužbama da Japan i Kina ne dozvoljavaju onako slobodnu prodaju američkih proizvoda kako su japanski i kineski proizvodi prodavani u Sjedinjenim Državama, o strahovima da neadekvatna koordinacija ekonomskih politika vodećih industrijskih zemalja može dovesti do međunarodnog širenja recesionih pritisaka i nestabilnosti svetske privrede, itd.

Slično, često se izražava zabrinutost oko globalizacije koja američke poslove prebacuje u inostranstvo, a legalnim i ilegalnim imigrantima omogućava preuzimanje domaćih poslova, oko ogromnog i neodrživog trgovinskog deficita SAD i rastućeg izazova međunarodnoj konkurentnosti koji stiže iz Kine, oko stranih investicija i multinacionalnih korporacija koje vrše transfer američke tehnologije u inostranstvo, oko neuspeha ekonomskih reformi u Rusiji i Istočnoj Evropi, oko gladi u Africi i ogromnoj bedi u mnogim siromašnim zemljama, oko izvoza nuklearnog materijala i terorizma, oko finansijskih kriza i međunarodne finansijske nestabilnosti.

Sve ove teme i još mnoge druge predstavljaju, bilo direktno ili indirektno, predmet proučavanja međunarodne ekonomike. Potrebno je određeno poznavanje međunarodne ekonomike da bi se shvatilo šta se danas dešava u svetu i da bi se bilo upućen potrošač, građanin i glasač. Na praktičnijem nivou, studiranje međunarodne ekonomike preduslov je za mnoge poslove, posebno za one u multinacionalnim korporacijama, firmama koje pružaju finansijske usluge, u međunarodnim bankama i državnim agencijama kao što je Ministarstvo trgovine i u međunarodnim organizacijama kao što su Ujedinjene nacije, Svetska banka i Međunarodni monetarni fond.

1.2 Međunarodna razmena i životni standard nacija

Sjedinjene Države, koje se rasprostiru duž čitavog kontinenta i koje su bogate najrazličitijim ljudskim i prirodnim resursima, mogu da proizvode na relativno efikasan način većinu proizvoda koji su im potrebni. Uporedite ovo sa situacijom malih industrijalizovanih zemalja, kao što su Švajcarska ili Austrija, koje poseduju nekolicinu posebnih

Studija slučaja 1 – 2 Šta je to „američki“ automobil?

Ma kako to čudno zvučalo, možda je teško odgovoriti na pitanje šta je to američki automobil. Da li *Honda Accord* proizvedenu u Ohaju treba smatrati američkom? A šta je sa *Chrysler mini-vanom* proizvedenim u Kanadi (naročito sada kada je *Chrysler* postao deo nemačke firme *MercedesChrysler*)? Da li je *Toyota* ili *Mazda* iz Kentakija u koje se ugrađuje skoro 40% delova koji su uvezeni iz Japana američka? Jasno je da postaje sve teže definisati šta je američko, a mišljenja o tome znatno se razlikuju.

Za jedne, svako vozilo koje je sklopljeno u Severnoj Americi (Sjedinjenim Državama, Kanadi i Meksiku) treba smatrati američkim jer se u ova vozila ugrađuju delovi proizvedeni u SAD. Ali sindikat Ujedinjenih automobilskih radnika smatra da su automobili proizvedeni u Kanadi i Meksiku odneli deo američkih poslova. Neki automobile proizvedene u pogonima u Sjedinjenim Državama koji su u japanskom vlasništvu smatraju za američke jer oni Amerikancima daju posao. Drugi posmatraju proizvodnju ovih japanskih „transplanta“ kao inostranu jer (1) poslovi koje stvaraju oduzeti su od američkih proizvođača automobila, (2) oni koriste skoro 40% uvezenih japanskih delova, i (3) oni profite izvlače u Japan. Šta će biti ako japanski transplanti povećaju korišćenje američkih delova na 75% ili 90%? Da li je *Ford Probe*, proizveden za *Ford* od strane *Mazde* u Mazdinom pogonu u Mičigenu, američki automobil?

Teško je odlučiti se tačno šta je američki automobil – čak i nakon Američkog zakona o obeležavanju automobila iz 1992. godine kojim se zahteva da svi automobili koji se prodaju u Sjedinjenim Državama imaju označene procenete stranih i domaćih delova. Neko bi čak mogao potegnuti samu opravdanost ovog pitanja u svetu rastuće međuzavisnosti i globalizacije. Da bi bili konkurentni proizvođači automobila moraju da kupuju delove i komponente gde god su oni jeftiniji i bolje napravljeni i moraju prodavati automobile širom sveta da bi postigli ekonomiju masovne proizvodnje. *Ford* dizajnira svoje automobile u šest država (Sjedinjenim Državama, Ujedinjenom Kraljevstvu, Nemačkoj, Italiji, Japanu i Australiji), ima proizvodne pogone na 30 lokacija (3 u Severnoj Americi, 3 u Južnoj Americi, 7 u Aziji i 17 u Evropi) i zapošljava više radnika izvan nego u Sjedinjenim Državama. U stvari, automobilska i mnoge druge industrije rapidno se pomeraju ka okupljanju unutar istinski globalnih, nezavisnih kompanija.

Izvori: “Honda’s Nationality Proves Troublesome for Free-Trade Pact,” *The New York Times*, October 9, 1992, p. 1; “What Is a U.S. Car? Read the Label,” *The New York Times*, September 18, 1994, Odeljak 3, p. 6; “Made in America? Not Exactly: Transplants Use Japanese Car Parts,” *The Wall Street Journal*, September 1, 1995, p. A3B; “Hot Dogs, Apple Pie and Toyota,” *The New York Times*, February 17, 2002, p. 1; “Automakers Aim to Boost U.S. Market Share,” *The Wall Street Journal*, January 1, 2005, p. A1.

Za zemlje u razvoju izvoz otvara mogućnosti za zapošljavanje i ostvarivanje dohotka neophodnog za plaćanje brojnih proizvoda koje one sada ne mogu same da proizvedu, kao i za plaćanje napredne tehnologije koja im je potrebna.

Prema gravitacionom modelu, očekujemo da Sjedinjene Države više trguju sa svojim susedima, Kanadom i Meksikom, nego sa sličnim ali udaljenijim zemljama, više sa velikim privredama, kao što su privrede Kine, Japana i Nemačke, nego što je to slučaj sa manjim privredama. Upravo to pokazuje Tabela 1 – 2. Drugim rečima, najveći trgovinski partneri Sjedinjenih Država u opštem slučaju su bliže i/ili su veći od ostalih. (U Dodatku ove glave nalaze se detaljni podaci o robnoj i geografskoj koncentraciji međunarodne trgovine, kao i o vodećim svetskim izvoznicima i uvoznicima dobara i usluga; kasnije, Studija slučaja 13 – 1 daje glavne stavke izvoza i uvoza Sjedinjenih Država).

1.4 Predmet proučavanja Međunarodne ekonomike

Međunarodna ekonomika bavi se ekonomskom i finansijskom međuzavisnošću među državama. Ona proučava tokove dobara, usluga, plaćanja i novca između jedne države i ostatka sveta, politike koje se vode u regulisanju ovih tokova kao i njihove efekte na blagostanje jedne nacije. Ekonomska i finansijska međuzavisnost nalazi se pod uticajem, a i sama na njih utiče, političkih, društvenih, kulturnih i vojnih odnosa između država.

Konkretno, međunarodna ekonomika bavi se teorijom međunarodne trgovine, politikom međunarodne trgovine, platnim bilansom i tržištima stranih valuta i makroekonomijom otvorene privrede. **Teorija međunarodne trgovine** analizira osnove za postojanje dobitaka od trgovine. **Politika međunarodne trgovine** ispituje razloge i efekte restrikcija u trgovini. **Platni bilans** meri ukupna primanja i ukupna plaćanja države od ostatka sveta, dok **tržišta stranih valuta** predstavljaju institucionalni okvir za razmenu nacionalne za druge valute. Na kraju, makroekonomija otvorene privrede bavi se mehanizmima **prilagođavanja** u slučaju neravnoteže (deficit ili suficit) **platnog bilansa**. Još je važnije da ona analizira vezu između internog i eksternog sektora privrede jedne zemlje i na koji način su oni povezani ili međuzavisni sa ostatkom svetske privrede u uslovima različitih monetarnih sistema.

Teorije međunarodne trgovine i politike predstavljaju **mikroekonomske** aspekte međunarodne ekonomike zato što se one bave *pojednim* državama koje se tretiraju kao posebne jedinice i sa (relativnim) cenama *pojedinih* proizvoda. Sa druge strane, s obzirom da se platni bilans bavi *ukupnim* primanjima i plaćanjima, a isto je slučaj sa prilagođavanjima i drugim ekonomskim politikama koje utiču na nivo *nacionalnog* dohotka i *opšti* nivo cena jedne nacije posmatrane kao celina, oni predstavljaju **makroekonomski** aspekt međunarodne ekonomike. Oni se često nazivaju **makroekonomijom otvorene privrede** ili **međunarodnim finansijama**.

Međunarodni ekonomski odnosi razlikuju se od međuregionalnih ekonomskih odnosa (tj., ekonomskih odnosa između različitih delova iste države), pa stoga zahtevaju donekle različita sredstva analize što opravdava **položaj međunarodne ekonomike** kao

BIBLIOTEKA
EKONOMSKOG FAKULTETA
PODGORICA

posebne grane ekonomike. Drugim rečima, države često nameću određena ograničenja kretanju dobara, usluga i faktora proizvodnje preko svojih granica, ali to ne čine unutar svojih granica. Dalje, međunarodni tokovi dobara, usluga i resursa daju podsticaj plaćanjima i primanjima u stranim valutama koje menjaju svoju vrednost sa protokom vremena.

Međunarodna ekonomika prošla je dugačak, stalan i bogat razvoj u toku dva protekla stoleća, uz doprinose nekih od svetski najistaknutijih ekonomista, počev od Adama Smita i Davida Rikarda, Džona Stjuarta Mila, Alfreda Maršala, Džona Majnarda Kejnza do Pola Semjuelsona. U narednim poglavljima razmotrićemo doprinose svakog od ovih i drugih velikih ekonomista. Druge posebne grane ekonomike skorijeg su datuma i nijedna ne može da navede ovakvu izuzetnu listu pisaca koji stoje u njenom zaleđu.

1.5 Svrha teorija međunarodne ekonomike i politike

Uopšte uzevši, svrha ekonomske teorije je da predviđa i objašnjava. To jest, ekonomska teorija apstrahuje od detalja koji okružuju ekonomske događaje a da bi izolovala nekolicinu varijabli i veza za koje smatra da su najznačajnije za predviđanje i objašnjenje događaja. Shodno tome, teorija međunarodne trgovine obično polazi od pretpostavke sveta u kome postoje dve države, dva proizvoda i dva proizvodna činioca. Dalje, ona pretpostavlja da ne postoje nikakve prepreke za otpočinjanje razmene, da postoji savršena pokretljivost proizvodnih činilaca unutar država ili da ne postoji na međunarodnom planu, da vlada savršena konkurencija na svim robnim i faktorskim tržištima i da ne postoje transportni troškovi.

Ove pretpostavke mogu izgledati kao preterano restriktivne. Međutim, većina zaključaka do kojih se dolazi na osnovu ovih pojednostavljujućih pretpostavki važi čak i u slučaju njihovog ublažavanja tako da se omogućava baratanje sa svetom u kome postoji više od dve države, dva proizvoda i dva proizvodna činioca, i sa svetom u kome postoji izvesna međunarodna mobilnost proizvodnih činilaca, nesavršena konkurencija, transportni troškovi i ograničenja nametnuta trgovini.

Polazeći od pojednostavljujućih pretpostavki koje smo upravo spomenuli, međunarodna ekonomska teorija ispituje osnovu i dobitke od razmene, razloge za uvođenje i efekte trgovinskih restrikcija, politike usmerene ka regulaciji tokova međunarodnih plaćanja i primanja kao i efekte ovih politika na blagostanje jedne nacije i na blagostanje drugih nacija. Međunarodna ekonomska teorija takođe ispituje efektivnost makroekonomskih politika pod različitim tipovima međunarodnih monetarnih aranžmana ili monetarnih sistema.

Mada veći deo međunarodne ekonomike predstavlja primenu opštih mikroekonomskih i makroekonomskih principa u međunarodnom kontekstu, napravljeni su brojni teorijski pomaci u polju međunarodne ekonomike kao takve da bi kasnije našli svoj put do korpusa opšte ekonomske teorije. Jedan primer predstavlja takozvana teo-

rija drugog najboljeg rešenja (koja se razmatra u Odeljku 10.4A). Teorija proizvodnje kao i teorija opšte ravnoteže, teorija rasta, ekonomika blagostanja kao i mnoge druge oblasti ekonomske teorije takođe su imale koristi od rada u međunarodnoj sferi. Ovi doprinosi dokazuju vitalnost i značaj međunarodne ekonomike kao posebne grane ekonomike.

1.6 Aktuelni izazovi međunarodnoj ekonomici

U ovom odeljku ukratko ćemo identifikovati najvažnije probleme ili izazove sa kojima je, pred današnjim svetom, suočena međunarodna ekonomika. Ovo su problemi za koje studiranje teorija i politika međunarodne ekonomike može biti od pomoći u njihovom razumevanju i za procenu sugestija za njihovo razrešenje. Najozbiljniji problem u međunarodnoj razmeni sa kojim je danas suočen svet jeste rastući trgovinski protekcionizam u razvijenim zemljama. Najozbiljniji međunarodni monetarni problem predstavlja prekomerna kolebljivost i velika i stalna neusklađenost deviznih kurseva ili njihova neravnoteža.

Drugi ozbiljni problemi u oblasti međunarodne ekonomije su rastuća međunarodna konkurentnost Kine i bojazan od gubitka poslova u Sjedinjenim Državama i drugim razvijenim zemljama; velika strukturna nezaposlenost i nizak rast u Evropi i neophodnost restrukturacije Japana; finansijska kriza u privredama sa rastućim tržištima; izazovi restrukturacije u zemljama u tranziciji i duboko siromaštvo u mnogim zemljama u razvoju. Sledi kratak opis ovih problema.

1.6A Trgovinski protekcionizam razvijenih zemalja

Tokom proučavanja čiste teorije međunarodne trgovine (Poglavlja 2–7) videćemo da je najbolja politika za svet kao celinu slobodna trgovina. Tada će svaka zemlja biti specijalizovana za proizvodnju onih dobara koja može da proizvede na najefikasniji način i, izvozeći neku količinu istih, biće u stanju da dobije veću količinu drugih dobara koja bi mogla da proizvede kod kuće. Međutim, u stvarnom svetu većina nacija nameće određene restrikcije tokovima slobodne trgovine. Mada se redovito one opravdavaju na temelju društvenog blagostanja, trgovinske restrikcije obično brane male grupe proizvođača u datoj zemlji, koja je i najveći dobitnik, a na štetu pretežno čutljive većine potrošača. Sada ovaj problem postaje kompleksniji zbog tendencije u svetu da se on podeli na tri velika trgovinska bloka: na severnoamerički blok (u koje spadaju Sjedinjene Države, Kanada i Meksiko), na evropski trgovinski blok i na mnogo slabije definisan i labaviji azijski trgovinski blok. U Drugom delu teksta (Poglavlja 8–12) ispitujemo razloge trgovinskog protekcionizma, ozbiljne opasnosti koje on sa sobom donosi i kako da se najbolje nosimo sa ovim problemom.